ACADEMIA ROMÂNĂ

VASILE LUPU

CA URMĂTOR AL IMPĂRAŢILOR DE RĂSĂRIT

IN

TUTELAREA PATRIARHIEI DE CONSTANTINOPOLE

ŞI A

BISERICII ORTODOXE

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXXVI.
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE.

BIBLIOTECA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

BUCUREŞTI
LIBRĂRIILE SOCEC & Comp. şi C. SFETEA
LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ.
VIENA
GEROLD & COMP.
1913.

35.451

Preţul 40 bani.

www.dacoromanica.ro

Analele Societăţii Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II: L. B.

Tom. I—X. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1879—1888.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 . . . . . 2.—
Tom. XI—XX. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1888—1898.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 . . . . . 2.—
Tom. XXI.—Desbaterile Academiei în 1898—9 . . . . . 5.—
» *XXI.—Memoriile Sceţiunii Istorice* . . . . . 6.—
» *XXII.*—Desbaterile Academiei în 1899—1900 . . . . . 6.—
» *XXII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 3.—
» *XXIII.*—Desbaterile Academiei în 1900—1901. . . . . 5.—
» *XXIII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 4.—
» *XXIV.*—Desbaterile Academiei în 1901—2. . . . . 6.—
» *XXIV.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 3.—
» *XXV.*—Desbaterile Academiei în 1902—3 5,50
» *XXVI.*—Desbaterile Academiei în 1903—4. . . . . 5.—
» *XXVI.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 5.—
» *XXVII.*—Desbaterile Academiei în 1904—5 . . . . . 8.—
» *XXVII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 4.—
» *XXVIII.*—Desbaterile Academiei în 1905—6. . . . . 5.—
» *XXVIII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 6.—
» *XXIX.*—Desbaterile Academiei în 1906—7 . . . . . 6.—
» *XXIX.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 8.—
» *XXX.*—Desbaterile Academiei în 1907—8 . . . . . 5.—
» *XXX.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 6.—
Despre censura în Moldova. IV. Censura sub Grigorie Ghica şi desfiinţarea ei, de *Radu Rosetti* . . . . . 1.—
Cetatea Neamţului dela podul Dâmboviţei în Muscel, de *I. Puşcariu.* —,20
Notiţă despre monetele lui Petru Muşat, de *Nicolae Docan* . . . 1.—
Lupta între Drăculeşti şi Dăneşti, de *A. D. Xenopol.* . . . . . 1.—
Contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian), de *Const. Giurescu* . . . . . —,40
Inscripţiile dela Cetatea-Albă şi stăpânirea Moldovei asupra ei, de *I. Bogdan* . . . . . 1.—
Documentul Răzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV, de *I. Bogdan* . . . . . 1.—
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 . . . . . 2.—
Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 . . . . . 5.—
» *XXXI.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 10.—
Patruzeci şi doi de ani de domnie a Regelui Carol I, de *D. Sturdza.* —,20
Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova, de *Radu Rosetti* . . —,50
Letopiseţul lui Azarie, de *I. Bogdan* 1,60
Cum se căutau moşiile în Moldova la începutul veacului XIX. Condica de răfuială a Hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812, de *Radu Rosetti* 1,50
Originile asiro-chaldeene ale greutăţilor romane, de *Mihail C. Suţu.* —,20
Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţiunea rusească dela 1806—1812. I. Cauzele războiului. Inceputul ocupaţiei, de *Radu Rosetti* . . . . . 2.—
Negru Vodă şi epoca lui, de *Dr. At. M. Marienescu* . . . . . —,50
Criminalitatea în România, după ultimele publicaţiuni statistice, de *I. Tanoviceanu.* . . . . . —,30
Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească dela 1806—1812. II. Negoţierile diplomatice şi operaţiunile militare dela 1807—1812. Amănunte relative la ambele ţeri, de *Radu Rosetti* 1,50
Unionişti şi separatişti, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,50
» *XXXII.* — Desbaterile Academiei în 1909—1910 . . . . . 5.—
» *XXXII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 14.—
Ştiri despre veacul al XVIII-lea în ţerile noastre după corespondenţe diplomatice străine. I, 1700—1750, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească dela 1806—1812. III. Amănunte asupra Moldovei dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti* 1,60
— IV. Amănunte asupra Ţerii-Româneşti dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti* . . . . . 2,—
Despre elementele cronologice în documentele româneşti, de *N. Docan.* 1,20
Partidele politice în Revoluţia din 1848 în Principatele Române, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,50
Studii privitoare la numismatica Ţerii-Româneşti. I. Bibliografie şi documente, de *N. Docan* . . . . . —,60

www.dacoromanica.ro

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

VASILE LUPU CA URMĂTOR AL IMPĂRAȚILOR DE RĂSĂRIT

IN

TUTELAREA PATRIARHIEI DE CONSTANTINOPOLE ȘI A BISERICII ORTODOXE

DE

N. IORGA

Membru al Academiei Române.

Ședința dela 4 Octomvrie 1913.

In luna lui Aprilie 1634, Moise Movilă, pentru a doua oară Domn al Moldovei turburate de luptele dintre Turci, suzeranii, «stăpânii» săi, și dintre Poloni, în cari văzuse totdeauna prietenii săi creștini și sprijinitorii săi firești, erà mazilit de Sultan, care se arătà gata să pornească însuș la Nistru împotriva răilor vecini. Ii luà locul un om care erà să facă altă politică decât aceea a curtenirii Polonilor ocrotitori, a patronării după putință a catolicismului reprezentat prin episcopi din regatul lor, a necontenitei trădări ascunse în dauna Impăratului păgân. Din acest nou Voevod erà să răsară un vasal plin de luare aminte față de Poarta împărătească și de Porțile meghistanilor, un cunoscător și exploatator isteț al intereselor creștine din Statul otoman, un drept-credincios stăpânitor al supușilor săi de o strictă ortodoxie, dar, în acelaș timp, și un tutor ambițios, cu apucături în adevăr împărătești, al Bisericii celei Mari ca și al tuturor Patriarhiilor și organizațiilor religioase din Impărăție, cărora nu se învoià fără această recunoaștere a lui ca urmaș de drept al Impăraților a le da prinosul, așà de prețios, în aceste timpuri de grele datorii și de puternici creditori fără răbdare și milă, al banului său moldovenesc. Orânduitor al întregii vieți ortodoxe, supraveghetor al ei de fiecare clipă, răsplătitor darnic, dar și pedepsitor fără cruțare, făcător și răsturnător de Patriarhi, găzduitor al fruntașilor Bisericii răsăritene, convocator de sinoade și

www.dacoromanica.ro

îndreptător al credinței prin hotărîrile acestor adunări ținute în umbra lui, Vasile Vodă merită un mare loc în istoria întregii lumi ortodoxe.

In paginele ce urmează voiu căutà, pe temeiul documentelor grecești, în cea mai mare parte nouă, ce apar în volumul XIX, încredințat îngrijirii mele, din Colecția Hurmuzaki, să stabilesc acest rol, prin care așà de mult s'a ridicat în această vreme prestigiul țerilor noastre.

I.

Fiu al unui «Macedonean», dela Arvanitochori, de lângă Târnova, poate dintr'o familie venită din Tesalia, unde, lângă Kalavryta, Vasile a înălțat o mânăstire, el avuse o mamă românсă (1), Irina, cum știm azi din pomelnicul dat Patriarhiei (2), și ea se află în vieață încă, lângă fiice, cel puțin în ajunul suirii pe tron a fiului ei (3). Cum am spus-o și aiurea (4), aceasta se vede din numele surorilor, Marga și Măricuța, din al câte unei rude, ca Știuca Jicnicerul, dar și din chiar numele său dela început, cu care și-a făcut toată cariera de boier, Lupul (5). Acest nume erà al nașului său de sigur, care ar puteà să fie însuș Luca Stroici, de fapt Lupul, precum se și iscălește în limba sa. Deci tatăl său, Nicolae Vel Aga, erà la noi, pe la 1600, încă înainte de Radu Mihnea, pe lângă care se alipì apoi, rămânând cu el în Țara-Românească, unde fu îmmormântat la biserica Stelei din Târgoviște (6), pe când fiul său trecù, la schimbarea de Scaun a lui Radu Vodă, în Moldova. Tânărul Lupul primì învățătură grecească și astfel, pe când colegul său de Vornicie din 1631 și omonimul său iscălià românește, el—Vornic de Țara-de-sus — își însemnà numele astfel: Ἰω (eu) Λουπουλ Μάρελε Βόρνιχ (7); grecește chiar iscălește fratele său

(1) *Studii și documente*, XI, p. 113 și urm.

(2) Unde se mai află o Irina și un Costea.

(3) Miron Costin, ed. românească, p. 298: „Iară casei lui, și mamei lui, și surorilor lui ce au avut, dacă au venit Moisei Vodă în Scaun, nice o nevoie nu li-au făcut"; ed. latină de Barwiński, în colecția Comisiunii Istorice a României, p. 85.

(4) *Studii și documente*, XI, p. 114.

(5) *Ibid.*, IV, p. CLXXI, nota 1. Să amintim și pe Lupu Mehedințeanul din Oltenia, pe Lupul Stroiescul din Țara-de-sus.

(6) Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 113.

(7) *Studii și documente*, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

Gavril (1); o scrisoare de bătrânețe a lui Vasile ne arată că pronunță greșit: *Elți* pentru *Elcì*, *slobojì* pentru *slobozì*, *ceara* pentru *Țara*, *Cearigrad* pentru *Țarigrad*, dar tot odată că și în cele mai tăinuite răvașe ale lui întrebuință limba țerii în care domnise și căreia, de sigur, sufletește îi aparținea (2).

Ca al doilea Logofăt apare Lupul — e de admis că *acest* Lupu, căci celălalt era încă dela 13 Decemvrie 1625 *Mare Logofăt* (3) — între boierii, munteni și moldoveni la olaltă, cari dau, dela căpătâiul lui Radu Mihnea, bolnav de moarte, la 1625, în Decemvrie, ori la 1626, în cele dintâi zile ale anului, o mărturie din Curțile domnești dela Hârlău: între ei se află Gorgan, care a vrut să fie Domn al Țerii-Românești, Aslan, nepotul de soră al lui Petru Șchiopul, care a avut aceeaș ambiție, Dumitrașcu Ștefan Logofătul, tatăl lui Gheorghe Vodă Ștefan, și Hatmanul Miron Barnovschi, care căpătă îndată Scaunul Moldovei (4). Intre cei de față este însă, ca al doilea Postelnic, și un Toma, care nu e decât Cantacuzino, fratele lui Iordachi, venit apoi și el în Moldova, și al lui Constantin, care jucă un așà de mare rol în principatul vecin. El începuse a face cumpărături de moșii, la Bodești și aiurea, după datina care aduse împământenirea și făcù puterea familiei (5). Incă de atunci însă Toma era cumnatul Lupului: și unul și altul țineau, chiar din Domnia lui Gratiani (1619—21), fete de-ale lui Bucioc, bogatul boier, pe care, la potolirea răscoalei acelui Domn, Turcii îl puseră în țapă (6).

Un rol politic îl începuse Lupul și înainte de această dată. Era între boieri când Gratiani luă hotărîrea de a se ridicà împotriva Impărăției și de a chemà în țară pe Poloni, și însuș ne spune că a fost printre aceia cari, credincioși Turcilor, se împotrivirà, suferind pentru aceasta și chinuri, arderea pe piept (7). S'ar părea că atunci nu era încă ginerele lui Bucioc, care, din potrivă, merse bucuros cu creștinii și plătì cu vieața hainia sa. Dar Miron Costin pretinde că Lupu a fost închis și «pus la muncă» pentru altcevà: pentrucă, amestecat în conducerea Vistieriei, — dar nu ca Vistier Mare, cum spune cronicarul—ar fi fost învinuit «că nu dă seamă

(1) *Ibid.*, V, p. 22, no. 97 și nota 2.
(2) *Ibid.*, IV, pp. 30—1.
(3) *Ibid.*, V, p. 17, no. 73.
(4) *Ibid.*, pp. 16—7, no. 72.
(5) *Ibid.*, p. 10, nota 1.
(6) V. *ibid.*, IV, p. CLXXI; V, p. 10, no. 46.
(7) Hurmuzaki, IV¹, p. 669.

www.dacoromanica.ro

de o sumă de bani a Visteriei», și el adauge că lui Vodă-i eră «hin de cununie», că deci Gașpar însuș, ocrotitorul lui Bucioc, ar fi fost nun la căsătoria lui cu Tudosca, fiica acestuia (1). Explicația lui Vasile se află într'o scrisoare prin care caută a dovedi Turcilor că totdeauna a lucrat și a răbdat pentru dânșii.

După Domnia lui Alexandru Iliaș și a lui Ștefan Tomșa venise împărătească stăpânire, prielnică oamenilor iuți la gând și buni de faptă ca acesta. Supunerea față de Turci, ocrotirea Grecilor în Impărăția Sultanilor, strânse legături cu Biserica din Constantinopol ca și cu celelalte Patriarhii, adăpostirea de Vlădici din toată ortodoxia, ajutarea culturii răsăritene, pompa bizantină în toate ceremoniile Curții,—«Domnia lui Radul Vodă cel Mare Impărăție, nu Domnie sămănătoare, și, pentru lucrurile și tocmelile casei lui *(aulae)*, i-au zis: Radu Vodă cel Mare», scrie Miron Costin(2)—, acesta a fost programul lui Radu, care, la nunta fiului său, stăteà la Tecuciu, având «scaunele boierilor de Moldova din a dreapta Domnului de Moldova, iară din a stânga boierii muntenești țineau dvorba». Miron Barnovschi fiind, cu mai multă plecare de a îndatorì pe Poloni, continuatorul acestei politice, Lupu trăì bine pe lângă acest Domn, fiindu-i Mare Vornic și schimbând cu el moșii (3). Alexandru Coconul îl va fi avut apoi în deosebită cinste. Nu tot așà Moise Movilă, care-l închise (4), iar, când Scaunul fu dat iarăș lui Alexandru Iliaș, Lupu începù a visà însuș de Domnie. Il găsim în fruntea deputației de 80 de boieri care merse la Poartă să proteste: neizbutind, trebuiră să facă jurământ la *Patriarhie* că vor primì pe noul stăpânitor(5). Când însă, la 1633, venì vestea dela Munteni că Mateiu Vodă, care, în fruntea țerii, răspinsese cu armele Domnia lui Radu, tinerelul fiu al lui Alexandru Iliaș, a fost recunoscut de Poartă, Lupu rupse jurământul și încercă o mișcare asămănătoare,—tocmai fiindcă vedeà acum că izgonirea Domnilor răi poate fi iertată de Turci și răsplătită chiar prin recunoașterea ca Domn a căpeteniei mișcării. Țăranii și grănicerii basarabeni fură ridicați— în Moldova neexistând un element militar de valoarea micii boierimi oltene—,

(1) *Letopisiți*, I, pp. 269—70; ed. Barwiński a formei latine, p. 36.

(2) Ed. rom., p. 286: ed. lat., p. 64. Curtea dela Hârlău i-o făcuseră Italieni: «italico opere constructum» (Bandini, în *Anale*, XVI, p. 252).

(3) *Studii și doc.*, V, p. 398.

(4) Scrisoarea citată a lui Vasile, din Hurmuzaki, IV[1].

(5) Miron Costin, ed. rom., pp. 291—2; ed. latină, pp. 74—5.

www.dacoromanica.ro

și Lupu avù să sufere și el de furia mulțimii, fiind luat drept un Grec și lovit greu la cap cu un os(1).

Boierii chemară pe Barnovschi din Polonia și repetară silințele Muntenilor pentru a-și aveà Domn de țară. Miron Vodă se încrezù și venì. Intre tovarășii săi de cale la Impărăție erà și Lupu. Ajungând la București, el se temù—zice Miron Costin—ca Mateiu să nu lămurească pe oaspetele său cu privire la vechile-i uneltiri la Poartă; deci pretextă că la Constantinopol i s'ar pune în seamă uciderea Grecilor lângă Iași, și căpătă voie să se întoarcă(2); și cronicarul adaugă că Mateiu ar fi trimes după el să-l prindă. Lupu însuș scrie, la nouă ani după aceasta, ca Domn, Turcilor următoarele cuvinte: «pe Barnovschi, dușman jurat al Impărăției turcești, chemându-l din Polonia, l-am trimes în mânile Impăratului și, a doua oară, pentru uciderea lui, am fost căutat ca să fiu ucis și abià am scăpat de moarte(3)». Nu e vorba de urmărirea pe care ar fi poruncit-o Mateiu, ci de aceea care se făcù din dușmănia veche a lui Moise Movilă, care-și căpătase cu bani mulți din nou caftanul. Urmărit de tovarășii săi din solia împotriva lui Alexandru Iliaș, de Vornicul Cehan, de Vistierul Roșca și de Ban, el plecă din Iași, se «tupilă prin păduri», ajunse astfel la Munțeni și în haine de negustor luă drumul mântuitor al Constantinopolei. Peste câtevà luni vechea ocrotire a lui Abaza Pașa, care dobândise și numirea lui Mateiu, stăruințele Cantacuzinilor și bani împrumutați dela Curt Celebì, Grec cu tot numele său turcesc (și în țară avem un Petrachi Celebì, Ceașnic(4)), el smulgeà lui Moise Vodă Domnia, pe care o ținù aproape douăzeci de ani(5).

II.

Două hotărîri arată dela început caracterul acestei Domnii. Lupu nu vrea să domnească subt numele său de boier. Sfătuit de Can-

(1) *Ibid.*, ed. rom., pp. 293—4; ed. latină, pp. 77—8.

(2) *Ibid.*, ed. rom., p. 296; ed. latină, p. 81.

(3) «Et, quia Barnowski, iuratum hostem Imperio ottomanico, evocatum ex Polonia, ad manus imperatorias transmisi, secundum, ob mortem illi illatam ad necem quaesitus, vix eam effugi»; scrisoarea citată.

(4) *Studii și documente*, V, p. 215, no. 24. Negustorul Iacob Celebì la Iași (Bandini, *l. c.*, p. 180).

(5) V. expunerea amănunțită din Iorga, *Studii asupra istoriei Românilor în secolul al XVII-lea*, București 1900 (din «Noua Revistă Română»). Moise lăsà o datorie de 8.000 de taleri la Constantinopol (*ibid.*, p. 15).

www.dacoromanica.ro

tacuzini, el caută în istoria Bizanțului numele unui mare orânduitor, așezător de țară, dătător de legi: al lui Vasile I-iu, și-l împrumută. In acelaș timp, pentru a-și vădi dreptul la stăpânire, el aruncă svonul, pe care-l cuprinde o scrisoare din Bistrița, că ar fi—ca și Locadello, pretendentul dela bailul venețian din Constantinopol, care se sbătuse pentru Domnia Moldovei în 1625 (1), rudă cu Bartolomeiu care fu apoi adăpostit de Mateiu Basarab (2)—un fiu ascuns al lui Aron Vodă, ultimul Voevod legiuit al țerii: poate de aceea în mânăstirea de îngropare dela Trei Ierarhi numele lui Nicolae Aga lipsește. A doua măsură fu pedeapsa cruntă a boierilor ce apăsaseră «săraca raià a Impăratului»: Gheanghea, vechiul și puternicul Mare Logofăt al atâtor Domni, fu scos din dregătorie și lăsat—«cânele cel bătrân»—să trăească numai din milă, la o mânăstire; Frangulea, Ieremia, Tăutul pătimiră ca «mâncători». Se tăiară nasuri după cruda pravilă a vechilor timpuri bizantine (3). Femeile cu purtări rele fură pedepsite ca în Vasilicale (4). Și mai departe se urmă cu aceeaș asprime nemiloasă de *justicier*: în ziua din Iulie 1645, când Domnița Ruxanda fu luată ca zălog la Poartă, el dădù porunca de a se ucide șaisprezece vinovați; «și mi se spune», scrie un misionar, «că în unsprezece ani de când are Domnia, a luat vieața la 15.000 de oameni» (5).

A da legi Moldovei, a statornicì pravila după vechile modele împărătești i se păreà o nevoie de neînlăturat. Să ne aducem aminte că, pe când până la 1600 nici un Domn al nostru nu dă edicte în sens împărătesc, cu caracter general—al lui Mihaiu Viteazul, pierdut și acela, asupra șerbiei, e numai aducerea la îndeplinire a unei îndatoriri de ordin internațional, derivând din tratatul lui cu Sigismund Báthory —, după Radu Mihnea — care suntem aproape siguri că va fi edictat astfel de măsuri—, edictele apar: astfel ale lui Miron Barnovschi cu privire la biserici, la Țigani ș. a. (6). Nomocanoane — după ultimele redacții, întregite și adause, din veacul

(1) *Studii și documente*, XXIII, p. 127 și urm. La 1640 Vasile zice lui Aron numai «antecessor meus» (Hurmuzaki, XIV, p. 1070, no. MM).

(2) *Ibid.*, IV², pp. 499-500, n-le DLXXVIII-IX, p. 503, no. DLXXXIII; p. 504, no. DLXXXVI; p. 525.

(3) *Ibid.*, XV, scrisorile din 1634.

(4) *Ibid.*

(5) *Studii și documente*, IV, p. 231.

(6) *Archiva istorică*, I¹, pp. 14, 175 și urm.; Urechiă, în aceste *Anale*, X, p. 251 și urm.; *Studii și documente*, VI, p. 414. Cf. Iorga, *Istoria Bisericii*, I, p. 267 și urm. (actul citat la p. 267, nota 2, e azi în păstrarea d-lui I. Bogdan).

www.dacoromanica.ro

al XIV-lea (1) — se copiau la noi în versiunea lor slavonă (2), iar Mitropolitul Eftimie al lui Mihaiu Viteazul cerù unul grecesc dela marele cărturar Meletie Pigas, care i-l și trimese (3). Prin țerile noastre s'a purtat mult timp un manuscript, aflător acum în Biblioteca Imperială din Viena, care, copiat de un Grigore de Pogoniana, la 1632, a fost în posesiunea lui Partenie Chrysokentitul, episcop de Sotiriupolis, pentru care însemnarea, pe lângă Patriarhul său de Constantinopol, a amânduror Domnilor noștri, și Mateiu și Vasile, ca ocrotitorii firești ai ortodoxiei, păreà o nevoie și o datorie: el cuprinde «Syntagma» nomocanonică a lui Mateiu Vlastaris prefăcută în limba vulgară grecească de Kunalis Kritopulos (4). Cum se știe, unul din aceste Nomocanoane fu prefăcut în românește la începutul veacului al XVII-lea și publicat la 1640 în tipografia lui Mateiu Basarab (5) — «Pravila». Trebuì să se aștepte puțin până ce Vasile Vodă găsì omul căruia puteà să-i dea sarcina de a face o mare lucrare de legi, punând la olaltă deosebite culegeri de drept roman și bizantin. Am făcut aiurea (6) biografia Logofătului Evstratie: la dânsa se poate adauge astăzi probabilitatea că tot el a tradus în românește, la 1645, pe Herodot întreg (7) și știrea, din acte publicate de curând, că, pentru slujba «din tinerețe cu dreptate» și pentru un dar de 100 de taleri, Moise Vodă-l răsplătise în 1631 cu moșia Pârliții la Soroca, că el aveà încă în Maiu 1641, când îi dădeà mărturie în acest sens și Grigore Ureche cronicarul și Gheorghe Ștefan, moșia dela Fetești, cumpărată dela răzeși cu «cinci iepe cu mânzi» și că a lăsat o fată pe care o întâlnim și mai târziu (întărire domnească la 1646) (8).

Eustratie lucrase întâiu, fără să i se fi cerut aceasta de Domnul de atunci, în 1632, o «Pravilă aleasă» după Zonaras, Vlastaris și Harmenopulo (9), adică după prescurtarea de canoane a acestuia din veacul

(1) V. Zachariae von Lingenthal, *Die griechischen Nomokanones*, Petersburg 1877.

(2) Luigi Siciliano Villanueva, *Diritto bizantino*, Milan 1906, pp. 133—5; Pić, *Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischem Recht*, Praga 1886, la început.

(3) Hurmuzaki, XIX, p. 106, no. CXCIII. Cf. Iorga, *Istoria literaturii religioase*, p. 161

(4) *Analele*, XX, p. 214 și urm.; cf. Villanueva, p. 135. V. Ilinschi, Синтагма Матея Властаря, Moscova 1892.

(5) *Istoria literaturii religioase*, pp. 140—1.

(6) *Ibid.*, p. 157 și urm.

(7) *Herodot, traducere românească*, publicată după manuscriptul găsit în mânăstirea Coșula, de N. Iorga, Vălenii-de-Munte 1909.

(8) Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, Iași 1907, p. 309 și urm. ; V, Iași 1908, pp. 156—7

(9) Bianu, în *Columna lui Traian* pe 1882, p. 216 (manuscriptul e și acum la Blaj).

www.dacoromanica.ro

al XIV-lea, tipărită și de Leunclavius, traducătorul de pe la 1590 al vechilor Anale osmanice (1), dar mai ales după a lui Malaxos, prelucrare a lui Manuil.

Nu mai avem a stabili aici legăturile între această traducere, păstrată în manuscript, și «Cartea românească de învățătură după pravilele împărătești», care încheiată la 4 Maiu 1646, ieșiă de sub tipar la Iași tot în acest an. Cercetările, recente, ale d-lui Ștefan Longinescu au urmărit derivarea fiecăreia din părțile ce o alcătuesc: după prelucrarea cunoscutelor Νόμοι γεωργικοί, *leges colonariae*, regulament privitor la relațiile agrare, redactat în veacul al VIII-lea (2), după o lungă înșirare a tuturor vinilor și pedepselor, în care, din partea noastră, am crede mai curând că s'a întrebuințat un original grec, traducându-l, decât că s'a prelucrat, în așà chip încât să nu se mai recunoască adesea, un original latin, vine, în capitolele ce privesc circumstanțele atenuante și comentariile (ed. citată, p. 251 și urm.), traducerea, foarte liberă și plină și ea de coloare locală, a unei părți din vasta prelucrare latină de drept roman a lui Prosper Farinacci (3), «Farinascu (=Φαρινάσκου), carele au strâns toate pravileale ceale împărătești și încă să ispitì și să nevoì cu învățătură ca aceaia, să cunoască, care pravile și obiceaie să socotesc la oblastiile creștinești a toată lumea» (cap. 66, 78).

Din punctul nostru de vedere, noua Pravilă ne interesează prin cele *trei* tendințe ce se descoperă într'însa: aceea de a înlocuì, în dreptul penal, nu în chestiile religioase, hotărîte prin canoane ca acelea din Pravilă, patriarcalismul nescris al datinei prin tradiția literară; aceea de a pune în locul neorânduelii și hatârului practicate de «cei neînvățați și neînțelegătorì diregătorìi și giudeațele de pre la toate Scaunele Moldovei» norma eternă a dreptului imperial și, al treilea, aceea de a se asigurà de astfel de «nedreptăți și asupreale» săracii, «mișeiì», — și ne vin în minte cuvintele scrisorii bistrițene din cele dintâi săptămâni ale Domniei lui: «Față de sărăcime e cu bună voie, fiindcă până acum nu i-a turburat nici cu dajdea, nici cu altcevà, și a și făgăduit că va fi spre binele

(1) Villanueva, *l. c.*, p. 135.

(2) *Ibid.*, p. 50 și urm. Un manuscript la Academia Română; v. catalogul d-lui Litzica, pp. 312—3.

(3) *Praxis et theoricae criminalis*, etc. V. asupra lui și Tiraboschi, *Storia della letteratura italiana*. Publicația d-lui Longinescu formează vol. I din *Legi vechi românești și izvoarele lor*, București 1912. Cf. acelaș, *Pravila lui Vasile Lupu și Prosper Farinaccius*, București 1909, și Pereț, în *Revue de Roumanie*, anul I, p. 379 și urm.

www.dacoromanica.ro

săracei țeri, și sărăcimea se bucură că va fi Voevod bun» (1). Cel puțin în ce privește legile țărănești, lucrarea lui Eustratie n'a rămas fără folos pentru judecători. Și tot așà se va fi întâmplat și cu compilația munteană, cevà mai târzie, a lui Mateiu Basarab, care cuprinse toată publicația moldovenească, alipind-o la traducerea făcută de Ardeleanul Daniil, școlar al dascălilor greci din București, după textul Nomocanonului comentat al lui Alexie «Rodinul», adecă din Rodos, care nu e altul decât Alexie Aristenos, contemporanul lui Ioan Comnenul, însă, iarăș, se pare, mai ales după Malaxos(2).

III.

Cine erau oare acei «dascăli și filosofi (3)» cari «au scos den cărți elinești și lătinești toate tocmealele ceale bune și gîudeațele celor buni creștini și svinți Împărați» (4)? Erà Evstratie Logofătul și un cunoscător de carte apuseană? Ori Grigore Ureche, care știà latinește, cum se vede din compilația de cronică a acestui fost școlar al așezămintelor polone, a stat în ajutor tovarășului său de dregătorie și prietenului său? Dar Ureche nu erà lămurit în ce privește literatura latină *a Italiei*. Și el nu puteà traduce pasagii latine ca acelea ce se văd traduse, și bine traduse, la cap. 77.

La suirea pe Scaun a Mitropolitului Varlaam, în 1632, cuvântarea erà ținută însă—și Eustratie pomenește faptul în manuscriptul său—de Meletie Sirigul, marele teolog al grecității timpului, protosinghelul Bisericii celei Mari, dușmanul calvinilor, fostul ucenic al școlilor pentru Greci din Italia Papei(5). Dela începutul Domniei lui Vasile, el rămase pe lângă acesta, care stărui ca el să fie ridicat, la Maiu 1639, în Scaunul «Proilavului» (al Brăilei și Ismailului (6)), traducându-i-se de dânsul Vieața Sfântului Ioan dela Suceava (1646-9) și o carte contra Islamului (1635), pe când lucră alte tratate pentru Moscova, unde autoritatea lui erà foarte respectată (7).

Nu vom greși atribuind acestuia și ajutorul la alcătuirea operei legislative cu care Vasile erà să se împodobească. Și rolul lui pare a fi fost și mai mare decât al celui care alege și orânduește ma-

(1) Hurmuzaki, XV, p. 1006, no. MDCCCC.
(2) Villanueva, *l. c.*, p. 134. Cf. *Istoria literaturii religioase*, pp. 169—70.
(3) Prefața.
(4) *Ibid.*
(5) Pargoire, în *Échos d'Orient* pe 1908, p. 72. Cf. Iorga, *Istoria Bisericii*, I, p. 305 și urm.
(6) Hurmuzaki, XIII, p. 386, no. 2.
(7) Pargoire, loc. cit.

www.dacoromanica.ro

terialele unei compilații,—și aici orânduirea a fost grea, trebuind să se culeagă din deosebite părți ale lucrării vestitului jurist italian pentru a înjghebà, după o voluminoasă carte de teorie juridică, un manual pentru judecători în pricini criminale (1). Evstratie spune lămurit în prefața «Cărții de Invățătură» că el s'a mărginit «a scoate aciaste Pravile și a le tălmîci den scrisoare grecească pre limbă românească, ca să poată înțelege toți» (2). Deci *nu* din latinește. Prefacerea din această limbă în grecește, pentru ca după grecește să lucreze apoi Logofătul moldovean, n'o puteà face decât Sirigul: cunoștințele lui Grigore Ureche n'ar fi dat nici într'un chip, prin traducerea directă din latinește în românește, textul pe care-l avem (3), iar îndemnurile lui Vasile Vodă către Iesuiți de a-i face școală latinească rămăseseră până în 1647 fără folos (4).

Dar îndată această înrâurire a lui Meletie trebuià să se simtă în alt domeniu, înălțând și mai mult personalitatea găzduitorului și apărătorului său, care-i erà și fiu sufletesc prin spovedanie.

La începutul anului 1640, datoriile Bisericii celei Mari erau covârșitoare. Ele veniau dela Patriarhul Timoteiu. Chiril Lukaris, luptătorul contra catolicismului, adăusese 25 de poveri de aspri, făcând în total 40, din cari plătise însuș, ca din Vistieria lui proprie, numai 5: Mitropolitii făgăduiseră la 1 Decemvrie 1620 a-și da partea lor până la Sf. Gheorghe, ștergând astfel cu totul sumele împrumutate. Dar, după activitatea Patriarhului Grigorie de Amasia, care fu pentru aceasta afurisit, departe de a dispăreà, ele ajunseseră până în 1624 a fi peste sută de poveri: se luă atunci hotărîrea de a se pune o «cerere», ζητία, de 50 de poveri, adăugându-se la haraciu și la darea numită μπακίον; banii trebuiau strânși de oameni anume până la Crăciun (5).

«Cererea» se luă de acum înainte, dar urmașul silnic al lui Lukaris, Chiril din Veria, crescù la rândul său sarcina Bisericii. I se impuse deci o comisiune de patru arhierei, pentru «a-l îndreptà», dar și pentru a controlà întrebuințarea veniturilor la plata credi-

(1) V. Prefața d-lui Longinescu.
(2) Prefață.
(3) Nu mai vorbim de secretarul polon Kutnarski, pe care Bandini (în *Anale*, *l. c.*, p. 182) îl descrie ca mînçinos și viclean: el nu știà destul limba țerii.
(4) «Ut latinas literas in Moldaviam induceret» (Bandini, *l. c.*, p. 258).—V. și Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, IV, p. 171, no. 196; pp. 337—8, no. 365.
(5) Padapopulos Kerameus, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας IV, Petersburg 1897, pp. 93—7. Datoriile Mitropoliei Sofiei la 1640, în Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη a aceluiaș, IV, p. 15.

www.dacoromanica.ro

torilor. Trecându-se peste aceștia, Patriarhul strânse avere proprie de 96 de poveri, mărturisite de el, poate chiar de 150, cum ieșià din socoteli. Ca pedeapsă pentru cei ce-l vădiseră, el surgunì pe trei arhierei, dintre cari un membru al comisiunii, Partenie din Ianina. Urmă plângerea la Sultanul Murad, întors din Asia, închiderea și osânda lui Chiril,—pentru suma de bani ce se aflase la el, și alegerea, la 1-iu Iulie 1639, a lui Partenie de Adrianopol(1).

Încă dela 7 Iulie 1638 marele Chiril Lukaris fusese ucis, la capătul unei grele lupte, și în Biserica patriarhală a Constantinopolei—al Veriei având partizani și dușmani—se desfășuraseră totuș nouă și urîte certe (2), și în acelaș timp crescuse încă vechea datorie. Vasile Vodă intervine acum pentru întâiaș dată ca să iea *un rol pe care până atunci nu-l mai jucase vreun Domn român*, substituind influența sa ortodoxă influenței calvine, ca și celei catolice, exercitată de Imperiali și de Francezi, prin uneltirile cărora se înviersunase lupta dintre cei doi Chirili și crescuseră atât de mult sarcinile Bisericii celei Mari.

N'avem toate actele acestei negocieri: lipsește oferta lui de a venì în ajutorul Patriarhiei ajunse într'o stare așà de nenorocită, încât noul ocupant al Scaunului ecumenic, Partenie, fostul Mitropolit de Adrianopol, pierduse orice nădejde de a mai îndreptà lucrurile, precum și făgăduiala făcută acestui Partenie de a-i da și mai departe ajutoare după putință, împiedecând lucruri ca acelea ce se petrecuseră până atunci. Dar ni s'a păstrat călduroasa mulțumire a Patriarhului pentru faptele bune ale «celui prea-strălucit și împodobit cu toată dreptatea și tot adevărul Domn a toată Moldovlahia». Ca răsplată pentru cele dăruite din bielșug se hotărește de Marele Sinod a se da Moldovei rămășițele Sfintei Paraschiva(3).

Apoi, într'un act cu aceeaș dată de Maiu 1641(4), Partenie arată

(1) *Ibid.*, pp. 97—103: învoirea lui la comisiune (Maiu 1635), și acelaș, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., IV, p. 18. Actul pentru datorii (1636), *ibid.*, p. 19. Creditorii erau, după Meletie din Arta, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, III, p. 448, ceaușì, bostangii, capugii, meșteri, Frânci, Evrei.

(2) Pentru afurisirea, la 7 Octomvrie, a Patriarhului mazilit Chiril Lukaris, v. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 98. Cf. intervenția Papei, *ibid.*, p. 99. Pentru căderea celuialt Chiril, de Veria, *ibid.*, pp. 100—1. Căderea lui Neofit și revenirea lui Chiril Lukaris, *ibid.*, pp. 102—3. Tot așà *Documente*, IV¹, p. 682 și urm. In general, Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV, p. 28 și urm.

(3) Hurmuzaki, XIX, pp. 138—41, no. CCXL.

(4) De o parte e indicția a 4-a, de alta a 9-a, dar, deoarece în cel dintâiu caz ea e arătată în cifre și în al doilea în cuvinte, se vede că în cazul întâiu trebue cetit θ', în loc de δ', ceeace se și potrivește de alminterea.

www.dacoromanica.ro

încă de ce condiții legase Domnul Moldovei ajutorul său statornic. Ele sunt de cel mai mare interes, cuprinzând o întreagă reglementare financiară și administrativă. Se va suprimà cererea (ζητία) patriarhală ce se luà prin eparhii dela clerul întreg și erà privită cu o deosebită nemulțămire de toată lumea, se va retrage chezășia (ἐγγύη) impusă arhiereilor, alt «obiceiu rău și pierzător», rămâind ca subt vechiul regim încheiat cu Ieremia al II-lea, contemporanul lui Petru Șchiopul, numai «haraciul împărătesc; se va pomeni pretutindeni numele său, al Doamnei Tudosca, al fiului Ioan. Aducând aminte că și el ar fi dorit să înlăture dăjdile cele rău văzute, Partenie se grăbì a face să se redacteze Tomos-ul patriarhal (1), care fu expediat — pe lângă catastiful datoriilor —, odată cu pornirea moaștelor, prin trei Mitropoliți de frunte: Ioanichie de Heraklea, care iscălește îndată după Patriarh în hotărîrile sinodale, al doilea Partenie de Adrianopol și Teofan al Paleopatriei.

Trimișii sosiră în Moldova pe la începutul lunii următoare. Anume scrisori bistrițene pomenesc de călătoria lui Vodă cu «toț Vlădicii și egumenii la Smil» — Ismailul — «înnaintea unui Sfânt» sau «la Galați înnaintea Svântului» (2), și se pare că în adevăr se făcù această cucernică închinare la hotarele țerii. Un desemn contemporan, în Cazania lui Varlaam, ni-l înfățișează călare în urma sicriului de metal ce cuprindeà prețioasele rămășițe. In ziua de 13 Iunie se făceà serbarea pompoasă — pe care din nenorocire n'a fost nimeni s'o zugrăvească —, așezării oaselor în noua și strălucită mânăstire a Trei Ierarhilor, mândria bogatului Domn (3).

Solii nu plecară însă până ce Vodă nu le dădù un întins răspuns la scrisoarea patriarhală, — de sigur unul din cele mai interesante acte cari au ieșit din cancelaria lui. Datat din 20 August, el cuprindeà în forma cea mai deplină cererile sale, pe cari se vede că Patriarhul nu le înțelesese pe deplin. Se luà cunoștință de înlăturarea dăjdiei și ajutorinței mai de curând introduse asupra «nenorocitului neam al Grecilor», precum și a chezășiei «dela arhierei, clerici și arhonți», specificându-se că ea se cereà pentru asigurarea creditorilor Marii Biserici, și, potrivit cu făgădueala, se plătiau din

(1) *Ibid.*, p. 141 și urm., no. CCXLI.

(2) *Ibid.*, XV, pp. 1060—1, n-le MDCCCCLXXXVI—VII. Data trebue să fie 1641, și nu 1640, cum fusesem indus în eroare de «7148» al lui Miron Costin, p. 310 din ed. românească.

(3) Notița din Melhisedec, *Notițe istorice și arheologice*, București 1885, pp. 171—3; reprodusă în ale mele *Inscripții*, II, cap. Iași, Trei Ierarhi.

www.dacoromanica.ro

sarcini 20 de poveri, plus 48.000 de aspri ai «datoriei celei nouă», adăugindu-se suma pentru răscumpărarea dela Turci a Sfintei: 4 poveri și 68.000 de aspri. Rămâne însă bine înțeles că Patriarhia nu va face decât «cererea locală, până la doisprezece aspri dela fiecare casă». Patriarhul nu va lucrà nimic fără sfatul arhiereilor din Sinod, și aceștia vor face toate numai cu învoirea căpeteniei lor, «deoarece prin buna sfătuire a tuturora se cârmuesc cele ale Bisericii și lumea»: trei sau patru din acești Mitropoliți, aleși de Sinod pe un an de zile, vor trebuì să se găsească totdeauna pe lângă Ecumenic. «Și, iarăș, când s'ar întâmplà vreodată și cerințe și nevoi așà de mari, să-mi dea știre și mie, să mă amestec după ajutorul și puterea pe care Domnul mi le-a dat». Comisiunea permanentă de arhierei va strânge «alte venituri mari» ale Scaunului pentru a le împărți la datoriile ce nu erau însemnate în catastiful ce i s'a înfățișat lui la Iași. Mita în acordarea Mitropoliilor să înceteze, noii arhierei să fie aleși după canoane, dându-și numai peșcheșul îndătinat, oprindu-se astfel decăderea începută prin vinderea cârjelor. «Să lipsească toate planurile rele și dușmăniile, și întru nimic de acum înainte să nu se socotească», e a patra cerere: cei osândiți de Partenie însuș, de Chiril Lukaris, «bătrânul», de Chiril al Veriei și de alții să-și capete iertarea și să poată dobândì, dacă sunt vrednici, și eparhii. Se înnoește cererea pomenirii lui, a tatălui Nicolae, a mamei Irina (dar nu li se arată gradul de înrudire), a morților și viilor lui, între cari Ștefan, copilul cel nou, dăruit de Sfânta, căci slăbănogul Ioan, dus la băile din Brusa, nu mai erà acum în vieață(1). Schimbările, prielnicele reforme vor trebuì vestite pretutindeni de doi arhierei sau doi clerici, ce vor merge în fiecare oraș și eparhie, dovedind aceasta prin adeverința de acolo. Vor fi ocrotiți în deosebi pentru merite față de dânsul Mitropolitul de Monembasia, care i-a adus trupul neînsuflețit al fiului, și Meletie Sirigul, «prea-înțeleptul și prea-învățatul dascăl», care-i e «părinte duhovnicesc» și, numit la eparhia Proilavului, a Brăilei muntene și a Smilului său, să se bucure în pace de veniturile sale, nefiind supus la nici o dajde.

«Dacă se va călcà vreunul din aceste puncte, «spun, silit și cerând iertare, că voiu aveà să-mi caut, întregi și fără lipsă, banii mei, și cu celelalte cheltueli toate, dela Preasfinția Ta, iar scrisoarea aceasta să se socoată parcă n'ar fi.» In celălalt caz, Biserica

(1) Hurmuzaki, IV², p. 512, no. DXCV; p. 513; *Fragmente*, III, p. 118; *Studii și documente*, IV, p. 226, no. LXIII.

www.dacoromanica.ro

îl va avea statornic și puternic patron: «Deoarece eram și sunt fiu al prea-sfintei Marii Biserici răsăritene a lui Hristos, făgăduesc cu conștiință curată că urăsc și vrăjmășesc pe dușmanii ei și nu-i socot mai prejos de ai noștri dușmani și protivnici, pentru cari spun foarte limpede că aceia cari vor fi dușmani și pedepsitori ai Marii Biserici sunt și ai Preasfințitului, și aceia cari sunt ai Preasfinției Sale, sunt de asemenea și ai mei și ai obștii, și pentru aceștia zic, de alminterea, că, având nădejde în atotputernicul Dumnezeu și în sfintele și bine-primitele rugăciuni ale noastre, să mă lupt cu ei în faptă și în vorbă, în vremea în care mă va ajută, cu tot ceeace mi-a dat harul său» (1).

Aceste condiții cuprind o întreagă prefacere a Patriarhiei. Ele erau menite să dea Bisericii popularitatea pe care o pierduse prin cereri de bani nesfârșite cari nu serviau decât la îmbogățirea Turcilor, să taie firul tors strâns al intrigilor prin încetarea dușmăniilor din vremea crizei celor doi Chirili, să împiedece, prin comitetul de arhierei, risipirea puținilor bani pentru scopuri personale și să supuie controlului sever al Domniei moldovenești o gestiune financiară sălbatecă.

Patriarhul nu puteà decât să se supuie. In Septemvrie el declarà printr'un nou Tomos că primește toate cele șase cereri (1) și totodată el orânduià alegerea celor patru sfătuitori, cari fură Ioanichie de Heraklea, unul din solii întorși din Moldova, Grigorie de Larisa, Pahomie de Chalkedon și Daniil de Seres; ei fură întăriți, la aceeaș dată, ca epitropi patriarhali și exarhi ai Sfântului Sinod și ai «fraților în de obște». Se adăugeà că orice cheltueală ar face ei din cassa specială a veniturilor strânse de dânșii pentru acoperirea datoriilor trebue adusă la cunoștința patronului domnesc al Bisericii constantinopolitane (2). Și, în acelaș timp, pentru a măgulì pe acest puternic și bogat *advocatus ecclesiae*, se desfăceà locul său de origine, Arvanitochori, în episcopia de Črven, din care făcuse parte până acum, și se declarà—lucru neobișnuit în practică pentru localități, nu pentru biserici singure — stavropighie patriarchală, τόπος πατριαρχικὸς καὶ σταυροπηγιακὸς, datoare a da numai 2.000 de lei pe an (2). Și se spune anume, în cele mai tari cuvinte de laude, că aceasta se face, «pe lângă rugăciunea și mijlocirea neîncetată către Dum-

(1) *Ibid.*, p. 146 și urm., no. CCXLIII.

(2) Papadopulos-Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., IV, pp. 373—6. Acest act mi-a scăpat din vedere la alcătuirea volumului XIX din colecția Hurmuzaki. Il voiu da la apendicele lui.

www.dacoromanica.ro

nezeu, pe care o facem seara și dimineața și la miezul zilei cu toții în toate bisericile pentru vieața îndelungată a acelui prea-cucernic și prea-strălucit Domn și a deplinei lui sănătăți și fericiri și a întăririi prea-înălțatului său tron», ca un semn de recunoștință pentru omul care, în așà de grele împrejurări, a luat asupră-și patronatul Bisericii, dându-i și lui, Partenie, o liniște senină, o bună vieață bisericească, așà cum o cer canoanele.

Cu tot tonul așà de supus al acestor declarații, cu toată chemarea în sprijin a numelui lui Dumnezeu, cu toată afurisirea celor ce vor lucrà împotrivă, cu toată înflorita frazeologie bizantină a acestor acte, acei cari le dăduseră, cu Partenie în frunte, erau hotărîți să nu le observe, liberându-se cât mai iute, odată cu partea mai strigătoare a datoriilor, și de acest control apăsător.

E sigur că la sfârșitul anului 1642 măsurile impuse de Vasile Vodă nu se mai aplicau. Ele «se opriseră puțin din pricina împrejurărilor vremii», cum recunoaște însuș Partenie. Dar binefăcătorul Patriarhiei, care cheltuise atâția bani pentru liniștea și siguranța ei, fu înștiințat îndată, de aceia pe cari-i așezase ca supraveghetori și sfătuitori prin Tomos-ul din 1641 și pe cari, prin noua sa intervenție din August, el îi indicase pentru aceasta: agenții la Poartă, capuchehaielele (1).

IV.

Lămuriri asupra lor sunt necesare, cu atât mai mult, cu cât, afară de o veche și grosolană falsificare (2), ele se vor da acum pentru întâia oară.

Țerile noastre avuseră odată ca reprezentanți la Poartă — cum vom arătà pe larg cu alt prilej — pe însiși fiii Domnilor: fiii lui Dan I-iu, lui Vlad Dracul, lui Ștefan cel Mare, lui Petru Rareș, lui Alexandru Lăpușneanu, ostateci princiari, meniți să asigure ascultarea părinților lor. Apoi se ajunse la plenipotența autoritară, superioară în trecere pe la cei mari, Domniei înseș, pe care se chemà că o servește, a Grecilor influenți, de felul lui Mihail Cantacuzino Șaitanoglu, a lui Andronic fiul acestuia, a Banului și Vistierului Iani, pe lângă cari doar mai lucrà și câte un simplu agent fără o calitate bine hotărîtă. Numai la sfârșitul veacului al XVI-lea găsim

(1) Hurmuzaki, XIX, la aceste date.

(2) *Uricariul*, IX, p. 47 și urm.; X, p. 47; XVII, p. 378 și urm.

www.dacoromanica.ro

ca reprezentanți cu numele de capuchehaie, pe Duca, al lui Petru Șchiopul, de prin 1590 (1), pe Dimo Celebi, al lui Mihaiu Viteazul, care muri în chinuri pentru «trădarea» stăpânului său, pe Caraiman, al lui Ieremia Vodă, care fu împușcat pe stradele Stambulului de dușmanii Movileștilor (2). De sigur că Radu Mihnea, sprijinit pe influența sa la Poartă, a trebuit să aibă acolo oameni destoinici în serviciul său. Moise Movilă, care aveà și alte legături (3) în Capitala Imperiului, răsplătì cu darea unui sat pe Dumitru Vornicul pentru «slujbă la Țarigrad»(4). Cât privește pe Vasile Lupu, iată ce putem spune despre agenții săi, între cari nu trebue să se numere acel Curt Celebì, îndată un dușman, care fusese numai ajutător, prin legăturile sale țărigrădene, pentru căpătarea pe bani a Domniei.

La 1636 un «bogat Grec» erà «însărcinatul de afaceri» al Domnului Moldovei la Poartă, și el își mărită fata după Grecul Toma, care avù apoi o misiune la Moscova și care e cunoscut și de aiurea: o nuntă strălucită, la care luă parte nepotul ministrului Olandei, secretarul acestuia și un funcționar, apoi agentul pretendentului ardelean Ștefan Bethlen, dușmanul lui Rákóczy, și în sfârșit Chiril Lukaris el însuș (5). Peste câtăvà vreme venià în locul lui un Moldovean, Vistierul Păladie, căruia, la 1641, i se făceà de Domnie un dar pentrucă «au slujit cu toată inima și cu mare credință la Țarigrad și în alte părți, la toate trebile noastre, și acum la Țarigrad Domniei Mele slujește și țerii Domniei Mele» (6). *E acela subt care porniră legăturile împărătești cu Patriarhia.*

El va cedà la rândul său acest loc de primejdie și de luptă, de mare înrâurire însă și de putință de a face bani, lui Iorgachi Vistierul, despre care se spune la 1645, de Vasile Vodă, care-i dă moșia Bozieștii, că «și acum iarăș la Țarigrad nouă și țerii slujește»(7): e acelaș care va fi apoi Postelnic(8).

Acum câțivà ani, d-ra Maria Bengescu descrià în «Literatură și

(1) Hurmuzaki, XIX, p. 87, no. CLIV. Cf. mențiunea lui Stamati Stolnicul care-i slujise lui Petru «în țeri străine» (*Uricariul*, XXIII, pp. 31, 304).

(2) Aceste *Anale*, XIX, p. 258.

(3) *Studii și documente*, IV, p. 18.

(4) Confirmare de Vasile Lupu; rezumat în doc. 199/XIII al Academiei Române, reprodus aici, în anexe.

(5) Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 102.

(6) Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, pp. 236—7, no. 139.

(7) *Uricariul*, XXIII, p. 188 și urm.

(8) Ghibănescu, *l. c.*, IV, p. 264 și urm. (familia lui).

www.dacoromanica.ro

Artă Română» rămășițele ce se distrug, fără nici o îngrijire din partea celor ce ar puteà s'o aibă, ale vechiului Bogdan-Saraiu, de-la Chitab-Hamâm, din care se mai păstrà acum jumătate de veac «grădina și paraclisul», de piatră, pătrat, cu boltă, mai având unele zugrăveli (1). De curând, în 1633, în ziua omorului lui Miron Vodă, se scrisese de Tefterdar, ca averea unui trădător, tot ce erà acolo (2). Afară de aceasta, Vasile însuș clădise, cred, aici o casă a lui, care se numărà printre cele mai frumoase din Constantinopol.

De capuchehaiele va fi vorba încă mai departe. Deocamdată e locul să se arăte în ce fel răspunse Domnul Moldovei la jignirea gravă care i se făcuse prin încercarea de a se aduce Biserica patriarhală înapoi la haosul și la ruina în care se găsià înainte de dânsul.

V.

In 1642 tocmai el afirmașe încă mai mult drepturile sale «împărătești» prin fixarea credinței la sinodul din Iași, care, deschis în Martie, se prelungì în ședințe răslețe până la începutul lui Decemvrie, când izbucnì conflictul cu Partenie.

Erà vorba de osândirea solemnă a calvinismului. O voià în rândul întâiu Meletie Sirigul, care păstrà legături cu catolicii, apoi Petru Movilă, Mitropolitul, intransigent în ortodoxie, al Chievului, care-și aveà gata o «Mărturisire», lucrată împreună cu teologul Cunovici, dar îndreptată și tradusă de Sirig (3), și numai în al treilea rând și pentrucă nu puteà face altfel — i-ar fi plăcut să hotărească însuș din Constantinopolea sa, căci *sinoade nu se ținiserà de veacuri* — Partenie însuș. Desconsiderând discuțiile pe cari erau să le înceapă la Iași teologii ruși din școala lui Movilă, Trofimovici, Cunovici, Xenovici (Grec de origine), el nu trimese acolo nici un delegat, ci împuternicì numai ca reprezentant al său pe un Mitropolit care venise mai de mult în Moldova și erà să rămâie acolo, pierzându-și și Scaunul, Porfirie de Niceia. Poate că-l supărà și adăpostirea în Moldova a lui Atanasie Patelarie, fostul Patriarh din vremea luptelor, a Patriarhului care aveà ca «pâne» o biserică din Galați.

(1) Un Ahmed Aga îl cumpărase cu 6.000 de lei dela administrația vacufurilor; *Uricariul*, V, pp. 170—2.

(2) *Studii și documente*, IV, p. 201.

(3) Cf. Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., IV, p. 334. Tot pe atunci erà în Moldova și Porfirie de Ianina, episcop Βοδροκτοῦ καὶ Γλυκέων, care copià în Iași la 1644 Logica lui Nichifor Blemmides (*ibid.*, I, p. 438, no. 480).

www.dacoromanica.ro

Oricum, la 20 Decemvrie se tipărià la Iași gramata prin care el osândià rătăcirile din cunoscutul catehism al lui Lukaris (1), dar numai la 11 Martie 1643 se dădeà și aprobarea canonică lucrării lui Petru Movilă, revăzută de teologul lui Vasile Lupu (2), și poate și de învățatul lăudător al lui Vasile Vodă, pentru el lumina, mângâierea și sprijinul Grecilor (3),—ea îi fusese trimeasă la 20 Octomvrie 1642, *adăugându-se și iscăliturile tuturor celorlalți Patriarhi.*

Zăbava lui Partenie de a se interesà de sinod, netrimeterea unor delegați anume, nehotărîrea față de catehism ajutaseră să amărească pe ambițiosul Domn al Moldovei, pentru care sinodul dela Iași trebuià să fie un punct culminant in viață. El aveà la îndemână mijlocul de a îngenunchià pe Patriarhul recalcitrant. «In indignarea sa, mișcat dela Dumnezeu», spune acesta, după înfrângerea sa, «a oprit ce erà să trimeată, și prin această părăsire s'a ridicat cel mai mare val și vijelia cea mai mare a datoriilor.» Indată deci, în Ianuarie, epitropia, recunoscută ca binefăcătoare, ca necesară, ca fără drept înlăturată, fu din nou așezată. Ea trebuià să dureze fără soroc, fiind alcătuită din doi arhierei și trei clerici, aleși de soborul cel mare, la care luau parte și arhonții, fruntașii mireni ai Grecilor Constantinopolei. Li se adăugeau însă, după noua orânduire, «și doi dintre arhiereii fruntași, pentru curătoria și așezământul și ajutorul lor, împreună și cu un cleric dintre cei dintâi, așà încât să fie de toți opt la număr», «conlucrători și ajutători ai noștri la toate datoriile și celelalte greutăți și nevoi de bani, și să aibă ei toată grija sfântului sinod al clerului întreg», pe lângă vechea sarcină de a strânge veniturile pentru plata datoriilor. Patriarhul nu-și păstrà acum—așà i s'a cerut de sigur de Vasile însuș—decât «venitul omoforului și al epitrahirului nostru», precum și al liturghiilor din Constantinopol și Galata, cu împrejurimile, pe lângă «hirotoniile preoților și diaconilor». Iscăliturile lor erau cerute pe orice act patriarhal subt pretextul eufemic de a se împiedecà astfel scrierea de «scrisori plăsmuite». Se aleseră fără întârziere în comisiunea dintâi Pahomie

(1) *Bibliografia românească*, I, pp. 119, 535—6. Decretul patriarhal se dă în facsimile în *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIV, Iulie 1910.

(2) Michalcescu, *Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche*, Leipzig 1904, p. 28.

(3) Hurmuzaki, XIII, p. 439 și urm.; Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești ale Academiei Române*, p. 191. Cf. Ἀθανασίου ῥήτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀντιπατελλάρος, Paris 1655 (inaccesibilă mie).

www.dacoromanica.ro

de Chalkedon, Cornilie de Metimna, Marele Econom Hristodul, Sachelariul Gheorghe și Dicheofilaxul Mihail, iar în funcția de «curatori» Grigorie de Larisa, Partenie al Adrianopolei, cunoscut și de mai înainte, pe lângă Marele Logofăt Laskaris. Se alese apoi încă un membru, Marele Retor Mihalachi Kunupis. Ei erau ținuți să-și facă anul în Constantinopol, trebuind să înfățișeze socotelile înainte de a se depărtà de acolo. Datori cu firescul respect față de capul Bisericii, ei aveau însă față de dânsul o situație covârșitoare: «Smerenia Noastră», e silit a scrie Partenie, «trebue să-i aibă pe dânșii în toată cinstea, dragostea și buna primire, și fără voia lor să nu facă nimic, ori să se apuce cumvà să trimeată oameni în eparhia vreunui arhiereu ca să ceară cevà dela el, care n'ar fi dator să dea, ci din potrivă», căci «greutatea Bisericii e de nesuferit și nu se poate cârmui numai de unul, ci trebue să fie și alții cari să lucreze și să-ajute în toate». Afurisenia împotriva călcătorilor noului Tomos se îndreaptă împotriva Patriarhului, căci încă odată se statornicesc veniturile lui deosebite, a căror întrecere ar atrage pedeapsa dumnezeească. Partenie se mulțămià iarăș să amintească grija ce avuse și înainte de suirea în Scaunul patriarhal ca datoriile Bisericii să fie plătite și starea ei îmbunătățită. Intr'un adaos se afirmà din nou nevoia de a se înștiințà, pentru orice cheltueală extraordinară «prea-folositorii și de bun neam boieri și epitropi», capuchihaielele, cari vor primì și socotelile anuale, și chiar Domnul însuș (1).

Pentru a face plăcere lui Vasile Vodă, Patriarhul recunoșteà apoi, în Noemvrie, ca stavropighie și metoh al Ierusalimului biserica Maicei Domnului din Ismail, în eparhia lui Meletie Sirigul deci, refăcută de fratele Domnului, Gheorghe Păharnicul (2). Indată Meletie plecà la Moscova, și el scrià Țarului să stărue și el pentru ca bogatul Vasile să nu uite Biserica cea Mare a Constantinopolei (3). Și tocmai în 1643 se alcătuià, de Patelarie, în versuri eroice, traduse apoi în vulgara înțeleasă de protectorul său, cântarea de laudă a Domnului, care i se părea «al doilea Ahile», pe lângă multe altele (4).

---

(1) Hurmuzaki, XIX, p. 164 și urm., no. CCLI.

(2) *Ibid.*, p. 170 și urm., no. CCLII; Gedeon, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, p. 570. Poate tot atunci să se fi supus Patriarhiei și Renii (Tomarova). V. orânduirea patriarhală, mai târzie, care o restitue episcopului, în Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., IV, pp. 380—1; cf. și *ibid.*, p. 18, no. 49.

(3) Hurmuzaki, XIX, p. 173, no. CCLIII, după Muraviev, Сношения Россіи съ Востокомъ, reprodus în Melhisedec, *Notițe*, p. 199.

(4) Ed. Papadopulos Kerameus în Hurmuzaki, XIII, p. 448.

www.dacoromanica.ro

«De nu te-ai fi arătat, ar fi rămas ruinat Patriarhatul și piatră nu s'ar vedeà pe piatră (1).»

Vasile, care plătise până atunci 25.000 de ruble pentru ștergerea datoriilor Patriarhiei, se învoià ca ea să fie «închinată» Țarului Mihail în vederea acoperirii acelei sute de mii cari mai rămăseseră (2). Dar pe acel timp—și aceasta explică de ce trimeteà pe Partenie la stăpânitorul Muscalilor—Domnul Moldovei erà hotărît să scoată pe Patriarh pentru a pune în loc pe acel Atanasie Patelarie, oaspetele său, care nici el nu va fi stat cu mânile în sân, obosit de cei zece ani de mazilie departe de strălucirile Bizanțului (3). In Fevruarie 1644, câtevà zile după ce Marele Vizir Cara-Mustafà, ocrotitorul Patriarhului Albanez ca și dânsul, fusese omorît din porunca stăpânului său, se cerù lui Grillo, dragomanul venețian, care tratà de mult căsătoria fiului său Ambrosiu, simplu *giovine di lingue*, cu a doua fiică a lui Vasile, Ruxanda, ostatecă (dela 1642) în Constantinopol, să cheltuească și până la 20.000 de galbeni turcești *(reali)* pentru scoaterea dușmanului. Grillo se și înțelesese pentru a întrebuința serviciile cadiului de Galata, influent pe lângă Sultanul imbecil, și bailul venețian erà gata să stărue pentru imediata înlăturare a lui Partenie, prins fără veste. Dar unul din capuchehaiele, care aveà legături cu Mitropoliții din partidul acestuia, trădă intențiile Domnului său. Patriarhul amenințat se ascunse, până în Martie, și făcù mustrări lui Grillo pe care, ziceà el, și-l crezuse până atunci «mare prieten» — doar îi logodise fiul cu Ruxanda (4) — și nu-l jignise cu nimic (5). Patelarie aveà însă, de mult, și sprijinul Propagandei, ca vechiu dușman al calvinizantului Lukaris (6) și, ca nobil venețian născut în Creta, el trebuià să se bucure și de sprijinul bailului (7).

Lovitura se dădù în Septemvrie, Meletie fiind la Constantinopol. Sfatul impus de Vasile se ridică împotriva lăcomiei de bani a lui Partenie. Inaintea mulțimii ce asistà la discuție în biserica Sfân-

(1) Ἂν δὲν ἤθελες φανῇ εἶναι παντελῶς ἀφανισμένον.
Τὸ Πατριαρχεῖον καὶ οὔτε ἤθελε θεωρεῖ τινας σήμερον λίθον ἐπὶ λίθῳ (*ibid.*, p. 442).

(2) *Ibid.*, XIX, pp. 173—4, no. CCLV.

(3) Afurisenia contra lui din partea lui Lukaris, în Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., IV, pp. 17—8.

(4) Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 119.

(5) Hurmuzaki, *Documente*, IV², pp. 531—2, no. DCXXIII; p. 533, no. DCXXV; acelaș, *Fragmente*, III, p. 136.

(6) *Ibid.*, pp. 103—4, 107—8.

(7) *Ibid.*, p. 106.

www.dacoromanica.ro

tului Gheorghe, Mitropolitul Grigorie de Larisa își arătă vehement motivele de plângere și, cu toate protestările poporului, chemă, la 1/11, pe șeful Bisericii la Divanul Vizirului. In zădar încercă Partenie să se răscumpere cu o sumă mai mare sau să scape printr'un dar de 500 de galbeni turcești,—căci veniturile cele mari erau în punga păzită de supraveghetori. Fu mazilit, arestat, suit pe un caic și trimes, în ziua de 17, la Tine (?) sau la Cipru, la Rodos, bucuros că nu-l înecă, precum se svonise (1). Mitropolitul de Adrianopol, Partenie, de loc din Chios, «huomo di petto e d'eloquenza», din comisiunea epitropilor, fu pus în locul lui și recunoscut îndată, cu obișnuitele afurisanii pentru cel căzut, de Soborul cel Mare, a cărui părere în acest conflict erà întru câtvà deosebită de a stăpânilor. Când anatema se cetì în biserică, pentru «iubirea de argint» și «desprețul de săraci» ale mazilului, adăugându-se că erà înșelător față de creditorii Marii Biserici și că pretindeà Mitropoliților să plece în eparhiile lor, mulțimea strigă că asupra capului uzurpatorului trebue să cadă, că el nu e «axios», cum i se cântă, ci «anaxios», nevrednic. Totuș altfel credeà Sultanul, care îmbrăcă la 12/22 Noemvrie cu caftane pe noul Partenie și pe nouă din ai lui, după ce se adăugiseră 120.000 de sultanini luați dela Turci și Evrei la vechea datorie (2). Afacerea costase 42.000 de galbeni numai pe Vasile. Indată după aceasta fu scos și capuchehaiaua Dumitrachi, a cărui necredință fusese dovedită (3).

Partidul învins nu pierdù însă toate nădejdile și el găsì sprijin în alte uri trezite de puterea lui Vasile în Biserică.

Scaunul Alexandriei aveà, din zilele lui Meletie Pigas, apoi vicariu de Constantinopol, și ale lui Chiril Lukaris, care petrecuse mult timp lângă Radu Mihnea, legături strânse cu țerile noastre. In adăpostul oferit de Mateiu Basarab murise Mitrofan Kritopulos, urmașul acelora, în 1639 (4). Succesorul lui Mitrofan — el designase pe Mitropo-

(1) El murì pe la mijlocul lui 1646 în Chios; Gedeon, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, p. 569. Ar fi fost otrăvit (Scarlat Byzantios, Ἡ Κωνσταντινούπολις, II, Atena 1862, p. 534 și Meletie de Arta, *l. c.*, p. 449. Cf. și Hurmuzaki, XIII, p. 518).

(2) Rapoartele venețian și imperial în Hurmuzaki IV² și *Fragmente*, III; scrisoarea lui Ioan Petrov, după Muraviev și Melhisedec, în Hurmuzaki, XIX, pp. 174—5, no. CCLVIII.

(3) Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 141. Cf. și acelaș, *Documente*, IV², p. 535, no. DCXXVIII.

(4) Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 110; Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., I, p. 349.

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
www.dacoromanica.ro

litul Veriei și pe un Neofit — fu hotărît de Vasile Lupu, care aveà pe lângă dânsul ca duhovnic pe un Candiot, Nicolae din Ascolo, ieromonah, care fusese învățătorul Patriarhului de atunci, Chiril de Veria. Ajutorul acestuia înlătură toate greutățile, și el își puteà începe, ca Nichifor, păstorirea în Alexandria (1). Acest Nichifor venì în Moldova cu prilejul certei pe care o aveà cu călugării dela Muntele Sinai, cari făceau concurență Patriarhiei prin slujba săvârșită la metocul lor din Cairo, și cerù ca ocrotitorul său să întărească hotărîrea lui Lukaris împotriva acestora. Când apoi Nichifor încetă din viață, tot Vasile făcù să se numească Ioanichie, fost de Veria, pe care-l numește «prea-dorit și iubit și prea-cald prieten în toate și drept și virtuos și bun om, dar și vlăstar și rod al acestei țeri» (ceeace pare a însemnà Moldova). Vasile, care, pe urma altor Domni români, făcuse daruri la Sinai, dregând, se pare, zidul de împrejmuire—inscripția actuală, pusă în numele ctitorului, marele Iustinian, (2) are și stilul și ductul celor grecești din Moldova—, dădù sentința definitivă pentru oprirea slujbei la 10 August 1645, și peste câtvà timp Sinodul constantinopolitan recunoșteà dreptatea ei (3). Să adaugem că după Ioanichie locul de Patriarh îl țineà la 1647 Mitropolitul Paisie de Silistra (4).

Nu mai puțin decât Constantinopole bisericească atârnà de puterea, ajutată de mijloace așà de mari, a lui Vasile Patriarhatul Ierusalimului, care aveà în Moldova mânăstirile sale, în fruntea cărora stăteau Sf. Sava, din vremea lui Petru Șchiopul, Galata, închinată de Radu Vodă, și Barnovschi, dar al Domnului cu acelaș nume (5).

In toamna anului 1637 sosià la Constantinopol, după ce culesese mile în Țara-Românească, de unde aduse mai târziu și splendida evanghelie cu chipurile lui Mateiu și al Doamnei Elina, cari se văd reproduse în vol. III din «Biblioteca Ierosolimitană» a regretatului

(1) *Ibid.* Scrisoarea de înștiințare către poporul său, aflătoare în ms. 276 al Sfântului Mormânt, ar trebuì publicată. V. Hurmuzaki, IV¹, pp. 641—2.

(2) Tafrali, *Mélanges*, Paris 1913, p. 73.

(3) Hurmuzaki, XIX, pp. 175—9, no. CCLX și pp. 181—2, no. CCLXIV. Cf [P. Neokles], Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ, Constantinopol 1868. In 1646 Ioasaf arhiepiscop de Sinai e pedepsit pentru a fi slujit contra canonelor (Gedeon, *l. c.*, p. 574).

(4) Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., I, p. 338, no. 25.

(5) Asupra relațiilor acestui Patriarhat cu Moldova în total, voiu vorbì într'o cercetare deosebită. Deocamdată, pentru slujba lui Teofan la Galata înaintea lui Miron și a mamei sale, v. Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., II¹, p. 162. V. și *ibid.*, IV, p. 145.

www.dacoromanica.ro

Papadopulos Kerameus (la p. 223) (1) Teofan Patriarhul Ierusalimului.

Și în Moldova veni de multe ori Teofan, ale cărui legături cu această țară, foarte vechi și foarte însemnate, le-am schițat aiurea (2).

Când, după o păstorie foarte lungă, care dădù vază și avere Sfântului Mormânt, Teofan se stinse, la 15 Decemvrie 1644, Vasile Vodă pretinse a-și impune candidatul său, pe Paisie dela Galata. Aceasta se și făcù, părinții ierosolimitani plecându-se înaintea voinței ocrotitorului lor. La 23 Martie 1645 se făceà sfințirea fostului egumen în strălucita biserică a Trei Ierarhilor. Erau de față și slujiau, dintre Vlădicii Moldovei, Mitropolitul Varlaam și episcopul de Roman Anastasie. Din partea lui, Patriarhul ecumenic trimesese ca reprezentanți pe energicul Grigorie de Larisa și pe episcopul de Casandra, Lavrentie (3). Indată după aceasta, noul Patriarh pornià într'o călătorie la Moscova, care nu se isprăvì decât la 1651 (4).

Paisie avuse un contra-candidat, pe Meletie fost Mitropolit, Patriarh de Ohrida (5). Invins, el nu iertă Domnului, care-i ajutase rivalul, această înfrângere.

VII.

In Aprilie 1645, Partenie al II-lea făcù solemn slujba de Paște, purtând pe frunte mitra de aur cu pietre scumpe, cum se pare că nu făcuseră înaintașii săi. Fostul Patriarh de Ohrida îndrăznì atunci să arăte că această mitră e o coroană, adusă în biserică numai pentru a o sfinți și că e destinată lui Vasile însuș. «Toți Mitropoliții s'au învoit, la ieșirea acestei flote în Marea Albă (Mediterană) împotriva Venețienilor, a strânge trupe pentru a-l chemà la Impărăție.» Polonii l-ar fi ajutat, și s'ar fi ridicat toată Grecia pentru urmașul creștin al lui Constantin cel Mare. Vizirul cerù dovezi și, neputându-se aduce, Patriarhul

(1) Mateiu dă 7.000 de lei pentru lucrări la Betleem (Hurmuzaki, XIII, p. 520). Relații cu Sfântul Mormânt, Gedeon, *l. c.*, p. 577.

(2) *Istoria Bisericii*, I, p. 258 și urm.

(3) După Melhisedec, *l. c.* pp. 210—1, în Hurmuzaki, XIX, p. 180, nle. CCLXI—II.

(4) *Istoria Bisericii*, I, p. 316; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 161—2.

(5) După Melhisede c, *l. c.*, p. 209, în Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 180—1, no. CCLXIII.—N'am avut publicația lui S. A. Dolgov, care formează vol. 42 din «Biblioteca Palestiniană» rusă, cuprinzând «Cele întâmplate la Ierusalim și în Constantinopol (1649—52)».— Vasile, care, după moartea Doamnei Tudosca, luase pe Ecaterina, Circasiană de neam princiar, «donna principale circassa, di privileggiata bellezza» (Hurmuzaki, IV², p. 505, no. DLXXXVII), care nu erà—cum socoate bailul—mahomedană, ci bună creștină, aveà de sigur relații și în această lume a Iberiei și Georgiei, care-și păstră vieața culturală bizantină în forme naționale proprii.

www.dacoromanica.ro

de Ohrida se turcì ca să scape de pedeapsă. Totuș fu spânzurat înaintea Sfintei Sofii,—ceeace costă pe Vasile 15.000 de taleri (1).

Nu erà adevărat, dar singur gândul că *s'ar puteà* așà cevà arată la ce înălțime se ridicase în ochii tuturor ortodocșilor purtătorul coroanei moldovenești. Doar Patelarie, pomenind și plata, de Vasile, a birului mânăstirilor dela Athos către Sultan (2), declară, că «acest unic apărător și unică glorie, bucurie a neamului grecesc» (3), lipsit de Impăratul său (4), e, de fapt, el Impăratul:

Căci tu, vrednic de-admirare,
Impărat ești pentru noi (5).

Și, dacă ne mai gândim la cuvintele lui Miron Barnovschi despre «*coroana* cea domnească și a *Crăii* pământului acestuia» (6), vom da un înțeles și mai adânc întâmplării din 1645, caracteristică pentru politica aceluia care în adevăr simțià în el cevà din moștenirea de datorie și drept a Impăraților creștini din Răsărit.

Și lui Partenie i se făgăduise de Vasile—cum spune însuș Patriarhul—«ajutor din averea sa ce i-a dăruit Dumnezeu». Dar buna înțelegere cu acesta nu ținù mult: dovadă porunca de a se plăti dăjdiile și ζητία (7) și actul din 13 Martie al Patriarhului prin care, în locul lui Teofan de Paleopatre, rămas în Moldova, de unde, cu toate chemările repetite, nu voià să se întoarcă, se puneà înaintașul său mazilit (8). Erà o declarație de răsboiu, și rezultatul luptei fu acel ce se puteà așteptà. Și acest al doilea Partenie, care făcuse, poate încă de atunci, păcatul de a pârî la Turci pe Paisie al Ierusalimului, ocrotitul lui Vasile, și greșala de a nemulțămì pe Mitropoliți, pentru cari el erà Tiranul

(1) Hurmuzaki, *Documente*, IV², p. 535, no. DCXXVIII; *Fragmente*, III, p. 144. Avem rapoartele austriac și venețian și scrisoarea, reprodusă în Hurmuzaki, XIX, pp. 180—1, a lui Isaia Ostafiev. Mai târziu s'a pus în legătură afacerea coroanei cu cearta dintre Partenie și Paisie din Ierusalim (*ibid.*, XIII, p. 518).

(2) *L. c.*, pp. 441—2.

(3) Σὲ μοναχὸν ἔχει τὸ γένος μας δόξαν καὶ βοηθόν'.
Σὲ μόνον ἔχει διὰ φῶς του, σὲ μόνον ἔχει διὰ καύχησιν του (*ibid.*, p. 446).

(4) Καὶ βασιλέως ἄπεστι καὶ εὐκλεὲς εὖχος ἀρίστης (*ibid.*, p. 447).

(5) Ἀλλὰ σύ, ἀξιοθαύμαστε, εἶσαι ὡς βασιλεὺς εἰς ἡμᾶς (*ibid.*).

(6) Ghibănescu, *l. c.*, V, p. 191.

(7) Gedeon, *l. c.*, p. 573.

(8) Hurmuzaki, XIX, pp. 182—4, no. CCLXV.

www.dacoromanica.ro

(Ὀξύς, Κεσκίνης, Δραστήριος), «Goliat» (1), căzù, la 22 Octomvrie 1646, și Vasile spune anume că el l-a răpus fiindcă erà tiran și turburător al Bisericii, care i-a «îndoit și întreit» datoriile, și, adauge, «ne-a atins și pe noi în multe acolo unde nu se cădeà» (2). Și un raport olandez arată «dușmănia Domnului Moldovei» ca motiv al catastrofei și al trimeterii mazilului plătită cu 30.000 de taleri, la Cipru (3). Ioanichie de Heraklea luă locul mazilului.

Ioanichie nu plăcù însă arhiereilor, și intrigile începură a se țese din nou. Să adaugem că avem dovezi despre faptul că tocmai atunci, în Decemvrie 1646, dacă Mitropoliții nu dădeau decât haraciul, de-la locuitori—ca în insula Skyros—se culegeà ζητία (4). Și data aceasta, Vasile intervenì imediat, neașteptat de iute, ca stăpân, pentru a face să se respecte voința lui. Niciodată nu căzuseră mai grele vorbe asupra Mitropoliților neastâmpărați pe cari-i frământă setea de bani și de putere. La 5 Decemvrie 1646 el le amintià tot binele ce le făcuse, fără vreun interes personal, de ordine materială sau morală, ci numai pentru a mulțămì lui Dumnezeu, care, peste așteptările lui, îl ridicase la înalta treaptă a Domniei și-l dăruise cu avere îmbielșugată. I se cuvenià pentru aceasta o mulțămită. Dar în schimb ei se ridică împotriva omului său, ales de dânsul, care poate aveà, ca orice om, ca el însuș Domnul, greșelile sale, dar nu poate fi osândit pentru aceasta. Au ajuns de nu le place nimeni, făcând, în nemulțămirea lor, pe unul mincinos, pe altul necucernic, iar pe Ioanichie însuș «sucit», ca să se poată ridicà împotriva lor. «Mă minunez», spune el, «și mă crucesc.» Nu sunt oare ei răii, cari nu se obosesc de a uneltì împotrivà oricui, până ce-și va pierde răbdarea și-i va părăsì cu datoriile și păcatele lor. Dacă nu voesc aceasta, să-i primească propunerea. Ea stă în hotărîrea de a se dezinteresà, de a se deslipì de această Biserică pe care patimile și poftele lor au adus-o în halul în care se află, negândindu-se că «e mare păcat față de Dumnezeu», care-și are judecata și pedeapsa lui. Să plece, din Decemvrie înainte, la eparhiile lor și să-i lase,

(1) *Ibid.*, XIII, pp. 518, 520. Sirigul îl combătù pentru voia de a se tipărì Scriptura în vulgară (Gedeon, *l. c.*, p. 574).

(2) Hurmuzaki, XIX, p. 134 și urm., no. CCXXXIX. Scrisoarea e din 1646, și nu din 1640, cum credeam înainte de a face aceste cercetări.—Cf. Gedeon, *l. c.*, p. 573.

(3) Raport olandez, în *Studii și doc.*, XXIII, p. 218. Evident că data de 22 «deses» trebue să se raporte la Octomvrie, nu la Noemvrie, căci până la 5 Decemvrie n'ar fi putut ști intrigile și n'ar fi putut să intervie Vasile. V. mai departe.

(4) Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., IV, p. 14, no. 36.

www.dacoromanica.ro

pe șase luni, Biserica în seama lui și a Patriarhului pe care l-a făcut. Să nu pretexteze că nu-i lasă creditorii, căci chezășia lui ajunge. Dacă va ieși bine, și va rămâneà Patriarhia «fecioară de datorii», se va merge mai departe în această rândueală, «și poate să ne rugați și de acum înainte să ajutăm în toate și să nu iasă cârmuirea Bisericii vreodată din mânile noastre». Dacă nu izbutește, să fie înștiințat, și va plecà, văzând că «nu e voia lui Dumnezeu să scape Biserica, pentru multele și nemăsuratele noastre greșeli». Oricum, să nu creadă că el se va lăsà de gândul ce i s'a înfipt în minte, ci să știe—spune el cu energie,—că, «odată ce m'am apucat de acest lucru, v'o spun limpede, rămân cu cămașa(1), și voia voastră nu se va face. Și vă ajunge, căci toți Patriarhii nu pot fi răi, și voi buni, ci urmează că toate relele vin dela voi, și ne vom apucà, cu osteneală, și vă va bate mânia lui Dumnezeu, căci cârtelile voastre ale tuturora le cunosc și le știu... Poate să biruim noi cu adevărul, și mai ales acuma, când toate atârnă de dajde. Și să ne iertați de ce am scris, căci am spus-o pe față(2).»

In adevăr «toate atârnau de dajde»: Mitropoliții primiră cu supunere tot ce se cuprindeà în această dojană fără păreche a împărătescului lor Domn și se recunoscù autoritatea lui, firește, nu pe șase luni, dar și pe vieața întreagă. Vor plecà toți pe acasă după Epifanie, și s'ar duce și mai departe, numai să scape Biserica. Partenie fusese «tiran», «tare de inimă», «silnic»; erà vrednic de mazilie. Acesta, noul, din potrivă, li se păreà acum, după primirea scrisorii, «curat, smerit, bun, pașnic, simțitor, milostiv și împodobit cu toate celelalte daruri ce se cade să le aibă Patriarhii și arhiereii și, mai presus de aceasta, de o faimă sfântă și de o aplecare prea creștină..., așà încât nu-i place a supărà nici cea mai mică vietate de pe pământ, furnica». Că ar aveà altă idee de dânsul, au putut-o spune numai acei oameni «asemenea cu diavolul», pe cari ar dorì să-i știe cine sunt. Iar, cât privește tonul în care li se făcuse mustrările cum s'ar puteà supărà, «Să nu-i cadă greu sănătatea paraliticului?» Din potrivă acele rânduri le-au venit «ca și cum am fi fost în întunerecul cel mare al Iadului și am fi ieșit și am fi văzut lumina soarelui și a zilei» (3).

(1) Contrar propunerii, ce fac în text, de a se înțelege: «rămân gata», e poate locuția românească ce înseamnă că dă tot pentru scopul ce are în vedere.

(2) Hurmuzaki, XIX, pp. 134—8, no. CCXXXIX.

(3) *Ibid.*, p. 185 și urm., no. CCLXVII.

www.dacoromanica.ro

VII.

Această tutelă excluzivă, fără sfat de arhierei, noua încercare a lui Vasile, nu fu observată. Peste un an, Ioanichie însuș fu silit să intervie din nou, ca să oprească pe Mitropoliți, în puterea vechilor Novele imperiale, de a venì la Constantinopol părăsindu-și eparhiile: Mitropoliții trebuiră să-și iea din nou îndatorirea de a nu mai venì la Patriarhie (1); din partea lui, în Septemvrie 1647 Vasile aveà și dreptul de a hotărî locul de surgun al Mitropoliților pedepsiți (2). Hotărîrea se sfărămă însă de repedea schimbare, împotriva voinței lui, a persoanei Ecumenicului. Partenie al II-lea, cu care Ioanichie (din Lindos) credeà, la acea dată de Septemvrie 1647, să poată încheià pacea, prin Mitropolitul de Rodos (3), izbutì împotriva lui, pe o vreme când Marii Viziri, cari se schimbau și ei foarte iute, la câtevà luni, aduceau, din nevoie de bani, tot alți Patriarhi, și când Domnii noștri erau, din nou, așà de puțin respectați, încât agentul lui Mateiu erà bătut și închis pentrucă nu sosise din țară destulă carne de oaie (4). Una din aceste prefaceri aduse pentru a doua oară în Scaun, la 28 Octomvrie 1648 (5), pe Partenie. La 27 Iulie 1649 el făceà declarații de supunere Impăratului și catolicismului, pentru a căpătà sprijinul rezidentului german Schmidt (6). Se lăudà că «pe vremuri a avut mulți dușmani, cari lucrau neîncetat la căderea lui, dar acum a izbutit să le strice planurile și să câștige de partea sa pe Marele Vizir și pe cei mai cu trecere meghistani turci, pentru care, în cursul ultimelor zile (începutul lui 1650), ca semn al întăririi sale în rostul de Patriarh, a fost distins de Poartă cu un caftan (7)». Și capuchehaiaua Moldovei, Pavlachi, pe care Mitropoliții și-l primiau ca supraveghetor în 1646, erà sprijinitorul lui Partenie, și încă așà de mult, încât se pretinde că și-ar fi trădat stăpânul, strecurând Marelui Vizir idea că, decât să omoare pe Patriarh, care să tot aibă 20.000 de taleri ca avere, mai bine ar chemà la Poartă pe bogații Domni români, ca să-i despoaie (8). Dar astfel el ar

(1) Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, III, p. 581; Gedeon, Κανονικαὶ διατάξεις, ἐπιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἁγ. Πατριάρχων Κωνσταντινουπόλεως, I, Constantinopol 1888, pp 47—50. *Măsura o luase, de altfel, și al Veriei, în 1639* (Gedeon, *l. c.*, pp. 43—4).

(2) Hurmuzaki, XIX, p. 190 și urm.

(3) *Ibid.*

(4) Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 148, 150.

(5) Gedeon, *l. c.*, pp. 576—7.

(6) *Ibid.*

(7) *Ibid.*, pp. 150—1; *Documente*, IV¹, p. 706 și urm.

(8) *Ibid.*, p. 151.

www.dacoromanica.ro

fi nădăjduit să-și câștige și pe aceștia, dacă ar face apoi ca Sultanul să-și retragă porunca (1). Vasile Vodă erà prins pe atunci cu greutățile ce-i veniau din partea Tătarilor și Cazacilor, așà încât numai cu greu puteà să se apere de vechii dușmani și de slugile necredincioase.

Ceasul pedepsei amânduror tovarășilor, Pavlachi ca și Partenie, nu erà însă departe. Dela retragerea sa din Galați, în mânăstirea Sfântului Dumitru, Atanasie Patelarie plecase fără voia lui Vasile la Constantinopol (2). In ziua de 24 Noemvrie, se pare, a anului 1650, câțivà Ieniceri călări se aruncară asupra lui Pavlachi pe stradă și-l străpunseră cu hangerele. Incă de atunci se rostià bănueala că «Patriarhului Partenie nu-i va merge mai bine», ca unul ce-i știà tainele (3). Ar fi fost în această faptă de sânge mâna lui Vasile, care se temeà pentru locul lui de Domn, râvnit de zisul Pavlachi.

Partenie căutà acum împăcarea—dar actele ne lipsesc—cu acela care-l mai trântise odată. Aruncă pe Pavlachi vina actelor de dușmănie de până acum (4). Un Mitropolit merse la Iași cu scrisori de pocăință. Aceasta-i folosì însă prea puțin Patriarhului. Printr'un atentat ca și acel din Noemvrie trebuià să-și piardă și el vieața. La 20 Maiu st. n. 1651 Turci în haine grecești și cu legătura de cap albastră a creștinilor îl apucau, tot așà pe stradă, îl duceau legat la o corabie și-l aruncau cu o piatră de gât în Mare. Și iarăș se arată ca motiv dușmănia cu Vasile. Câțivà din dușmanii mortului fură închiși, și unul chiar spânzurat înaintea Patriarhiei. Dar Ioanichie căpătà caftanul (5).

A urmat el după vechiul regim, al comisiunii de arhierei, ori după cel nou, al împărțirii puterilor cu Domnul Moldovei? Unul din două fără îndoeală. Peste câtevà luni însă, el nu mai puteà răspunde cererilor turcești și, adăugându-se revoluția care dădù toată puterea partidei vechii Validèle (3 Septemvrie) și pecetea Imperiului lui

(1) *Ibid.*, p. 152; cf. și *ibid.*, pp. 153, 158; Meletie de Arta, II, p. 449.

(2) Melhisedec, *l. c.*, p. 209. Pavlachi Banul lăsă două fete în Țara-Românească, Stanca, și Elena. V. Iorga, *Despre Cantacuzini*, p. 111, no. LIII; Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 162, nota 1.

(3) *Studii și doc.*, IV, pp. 239—41, no. LXXV.

(4) *Ibid.*

(5) Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 130—1; Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλ., I, p. 442.

www.dacoromanica.ro

Gurgì-Mohammed (30 Octomvrie)(1), bătrânul trebuì să se retragă, în Noemvrie(2). Aceasta nu însemnà însă o paretisire. Ea-i fu cerută de Gurgì-Mohammed numai în Fevruarie, după stăruințele ambasadorului englez, care-și aveà candidatul, întrebuințând ca agent pe fostul Mitropolit de Rodos, turcit acuma. La 9 Iunie (3), în urma atitudinii sale demne, Patriarhul erà mazilit și aruncat în temniță. Nu se mai făcù nici o alegere. Un capugibașă aduse, în ziua de 13, pe noul Patriarh din mila Sultanului, Chiril al III-lea un dușman al lui Lukaris; Mitropoliții se ascunserà pentru a nu-l recunoaște și sfinții. Căderea lui Gurgì aduse apoi, tot în Iunie 1652, și dispariția acestui nenorocit. Atunci Ioanichie apărù, întors din Moldova, ultimul său refugiu, din nou la suprafață, dar el trebuì să treacă întâiu prin închisoare, ca unul ce nu adusese suma de bani cerută (4). Cu mai puține sacrificii, fu numit un altul, Paisie de Larisa (Iulie), care n'avù nici el lungă dăinuire, neputând plătì 9.000 de taleri, pe cari-i găsì Ioanichie (Iulie 1653) (5). Și el căderà după un an (Martie 1654), pentru afaceri de bani, dar pretextând «bătrânețea și greutatea vremilor» (6), în folosul lui Paisie.

Acest «om nou» erà Patriarh, când Vasile, gonit de Munteni, de Ardeleni și de supușii săi revoltați, își făceà intrarea la Constantinopol, unde-l așteptau cămările dela Edicule. Din gloria lui de împărătesc ocrotitor al Patriarhiei, al întregii Biserici ortodoxe nu mai rămăsese decât tristeța amintirilor cu cari va fi privit, în acele zile de adâncă umilință, crucea aurită de deasupra cupolei Sfântului Gheorghe.

(1) *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV, p. 62 și urm.
(2) Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 166—7.
(3) După Gedeon, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, p. 577, la 5 sau 25 Maiu.
(4) Murì în Rusia la Λούδνη (Gedeon, *l. c.*).
(5) Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 168 și urm., 176—7. Cf. apoi *ibid.*, pp. 208—9, 218 și urm. V. Bandurius, *Imperium orientale*, II, Paris 1711, p. 1000 și urm.
(6) Gedeon, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

ANEXĂ.

Ispisoc dela Vas[i]lie Vod[ă] pe sat pe Piscani pe Prut, în Branişti, în Ţinutul Eşilor, dat luĭ Du[mi]tru Vornicul dela Moisăi-Vod[ă], cu mori în Prut pe dubas[ă], car[e] moşie acel sat drept[ă] moşie a luĭ Moisăi-Vod[ă], şi l-aŭ dat luĭ Du[mi]tru Vornic pentru a luĭ driapta luĭ slujbă cu credinţă ce aŭ slujit la Ţ[a]rigrad în trebeli ţ[ă]răĭ, şi aŭ dat şi 4 caĭ a luĭ în trebeli ţ[ă]răĭ drept 200 ug. ungureşti. Decĭ să fii a luĭ drept[ă] ocin[ă] şi moşie în vecĭ şi dela Domnie Mè.

Bibl. Acad. Rom., 199/XIII.

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro